

COFUNȚIONAREA BINOMULUI INTERDISCURSIVITATE – INTERTEXTUALITATE ÎN LINGVISTICA MODERNĂ

**Roșcovan Nina, lector, doctorandă, Departamentul Limba Engleză și
Limba Franceză Specializate, USM**

A vorbi despre discurs înseamnă a considera situația de enunțare-interacțiune în unicitatea și interdiscursivitatea în care se încadrează fiecare text în parte. Fenomenul interdiscursivității există în numeroase forme, iar modalitățile de interpretare variază mult de la cercetător la cercetător. În acest context, aplicațiile analitice ale intertextualității ar trebui să păstreze și să fructifice energia dialogismului, pentru că, în ciuda posturării repetate a impersonalității creatoare, scriitorii moderniști includ în textul propriu alteritatea textuală cu conștiința că se angajează astfel și în relații interpersonale cu precursorii sau contemporanii.

Cuvinte cheie: *text, discurs, intertext, interdiscurs, intertextualitate, interdiscursivitate*

Sfera cercetărilor lingvistice ne oferă o varietate largă de definiții pentru termenul cu o circulație intensă „discurs”, utilizat în concurență cu termenul „text”, dar totuși înregistrăm lipsa delimitării ferme a axei semantice și ne ciocnim de dificultatea de a identifica o definiție unanim acceptată. În plus, observăm că definițiile discursului variază: o primă constatarea, „discursul” este sinonim cu „vorbirea” în viziunea Saussuriană, componentă a lingvisticii structurale; o altă abordare prezintă discursul ca unitate lingvistică, plasată la un nivel, un mesaj preluat global (un

enunț), variind de la conceptualizări foarte restrânse, către un sinonim al textului sau al enunțului, și, în final constatăm că discursul nuanțează dialogul dintre limbă și vorbire, dintre expresie și conținut, cauze și efecte, intenții și finalități narative.

A vorbi despre discurs înseamnă a considera situația de enunțare-interacțiune în unicitatea și interdiscursivitatea în care se încadrează fiecare text în parte. „Un text nu devine un fapt de discurs decât prin punerea lui în relație cu interdiscursul unei formațiuni sociodiscursive, ea însăși definită ca loc de circulație a textelor (intertextualitatea proprie memoriei discursive a unui grup) și a categoriilor generice (interdiscursivitatea genurilor și subgenurilor.)” [2, p. 61]

Vom sublinia că interdiscursivitatea se referă în general la mixarea într-un singur text a mai multor genuri, discursuri sau stiluri asociate cu sensuri socioculturale. Este necesar să luăm în calcul că fenomenul interdiscursivității există în numeroase forme, iar modalitățile de interpretare variază mult de la cercetător la cercetător. În afară de aceasta, interdiscursivitatea este aplicată în general nu doar textelor literare, ci și celor non-literare. Anume acest fapt ne-a interesat în mod special în contextul studierii fenomenului intertextualității și evident, a celui al interdiscursivității în editorial.

Noțiunea de interdiscursivitate repetă în mare măsură parcursul intertextualității: de la M. Bahtin („heteroglosia” dialogată a lui M. Bahtin, utilizată în paralel cu conceptele de polifonie și hibridare) la J. Kristeva, noțiune foarte des interpretată de autoare ca o ramură a intertextualității. [4, pp. 254-258] Dialogismul bahtinian se referă la faptul că ființa umană nu poate fi înțeleasă decât în calitate de subiect, cu alte cuvinte prin interrelațiile umane; spre deosebire de lucruri, ființele nu pot fi obiectivate, deci pot fi abordate doar dialogal. De fapt, definind dialogismul, M. Bahtin conectează continuu textul cu contextul său, cu autorul său, precum și cu autorii care l-au precedat. Acest dialogism (ca sinonim al intertextualității) aparține unui vast lanț lexical (polifonie, heteroglosie, hibridare etc.) Remarcăm că lingvistul rus încearcă să pună în valoare prezența unei pluralități de voci (care este numită și polifonie) în toate textele. Drept consecință, termenul *dialogism* (adoptat de M. Bahtin) cuprinde acest amestec de voci care răspund.

Ținem să evidențiem că, în viziunea lui M. Bahtin, cuvântul artistic (sinonim cu „discurs”) are în componența sa mai multe voci umane, care comunică între ele. Acest cuvânt artistic prezintă un subiect divizat, multiplu, interrelațional. Este tocmai motivul pentru care cuvântul este fundamental dialogic. Prin urmare, lumea romanului este plină de intervenții vocale, astfel creând polifonia ce nu permite sensului să încremenească definitiv. Acest dialogism permite confruntarea discursurilor contradictorii. Savantul face distincție între dialogismul extern (în sensul său direct) și dialogizare interioară, punctul său de interes de cercetare. [5, p. 165]

Afirmațiile semnalate supra ne conving că unul dintre elementele esențiale ale dialogismului lui M. Bahtin este interdiscursivitatea. Ideea în cauză vine să confirme în mod direct faptul că un cuvânt devine propriu numai printr-un act de „împroprietărire”, ceea ce ar însemna că, de fapt, cuvântul nu poate aparține vorbitorului în totalitate și este mereu pătruns de urmele utilizatorilor precedenți. [3, p. 28]

Putem, așadar, să avansăm o definiție retroactivă a interdiscursivității bahtiniene, care ar semnifica, în opinia noastră, reprezentarea discursului celuilalt, surprinzând trăsătura esențială de asumare și introiectare a alterității. Viziunea amintită este preluată mai târziu de J. Kristeva pentru a explica specificul raportării la alteritatea discursivă sau textuală și desemnată prin termenul nou de *intertextualitate*.

J. Kristeva preia de la M. Bahtin conceptul de dialogism și dezvoltă concluziile acestuia privind modul în care enunțurile se leagă între ele în scopul semnificării. În *Semiotike. Recherches pour une semanalyse*, 1969, Julia Kristeva numește determinantă pentru existența textului literar relația unui text cu alte texte, atribuind acestei relații noțiunea de intertextualitate. Autoarea lansează o nouă abordare a semioticii pe care o numește *semanalyse*.

Ținem să evidențiem că J. Kristeva preia cercetarea discursului literar și în eseu *Le mot, le dialogue et le roman*, în care savanta definește *cuvântul literar* ca fiind mai mult decât un punct (un sens fixat), adică fiind o încrucișare de suprafețe textuale, un dialog al mai multor scrieri: al scriitorului, al destinatarului (sau al personajului), al contextului cultural actual sau anterior. [12, p. 83]. În lucrarea citată se relevă că noua semiotică prezentată de cercetătoare aplică taxonomia dimensiunii (intertextualității) orizontale și a dimensiunii (intertextualității) verticale pentru a defini statutul cuvântului literar. În consecință, în dimensiunea orizontală „cuvântul din text aparține în același timp subiectului scriiturii și destinatarului”, iar în dimensiunea verticală, „cuvântul din text este orientat către un corpus literar anterior sau sincron”. [12, p. 84] Drept consecință, cuvintele și textele autorilor semnaleză existența în interiorul lor a textelor anterioare, concomitent cu dialogul dintre autor și cititor.

Pe acest fundal, J. Kristeva numește *intertextualitate* relația textului cu alte texte: „orice text se construiește ca mozaic de citate, orice text este absorbție și transformare a unui alt text. În locul noțiunii de intersubiectivitate se instalează cea de *intertextualitate*, iar limbajul poetic se citește, cel puțin, ca dublu”. [12, p. 85] Totodată, vom sublinia că, pentru un teoretician, citarea intertextuală nu este nevinovată, ci întotdeauna transformată, condensată, sau editată astfel încât să servească subiectului vorbitor și sistemului său de valori.

De fapt, necesitatea deschiderii spre conceptul de intertextualitate fusese simțită și formulată și de alți cercetători înainte de J. Kristeva, însă fără a-i acorda amploare teoretică. De exemplu, Tz. Todorov, în 1966 menționa că a crede că o operă are existență independentă este o iluzie, căci opera apare într-un univers literar populat de operele deja existente, în care se integrează. Constatarea este întemeiată pe faptul că fiecare operă de artă intră în relații complexe cu operele trecutului ce alcătuiesc, în funcție de epocă, diferite ierarhii. [13, p. 126]

Prin urmare, se impune afirmația că mediul de existență a textului îl constituie totalitatea textelor existente în cultura umanității. Nici un text nu există izolat, el se găsește în infinitul mediu de texte (scrise și orale), este influențat de acest mediu și, la rândul său, textul influențează mediul textual înconjurător. Fiecare text este împletit din citate, asocieri, referințe care fac trimiteri la multitudinea surselor culturale. Aceste caracteristici integratoare ale textului, împreună cu relațiile stabilite cu mediul de comunicare au generat noțiunea de *intertextualitate*.

În prezent prevalează concepția, la care aderăm, potrivit căreia, la baza conceptului de intertextualitate ar fi ideea dialogismului. Pionierii intertextualității sunt Mihail Bahtin, Julia Kristeva, Laurent Jenny, Michael Riffaterre și Gérard Genette, teoreticieni ce provin din medii de cercetare foarte diferite. Chiar de la apariția lui, dialogismul prezentat de M. Bahtin are două fațete. Pe de o parte, dialogismul este inerent scrierii: orice enunț, în dimensiunea sa lingvistică, se referă la alte texte, deci nu poate să nu fie intertextual. Fiecare cuvânt a fost deja utilizat anterior. Pe de altă parte, dialogismul bahtinian aparține unei anumite estetici și beneficiază de o alegere oficială. Însă succesorii lui Bahtin nu au găsit nici până în prezent o soluție pentru această bivalență a dialogismului.

În altă ordine de idei, referindu-se la lucrările cercetătorilor La Bruyere, Montaigne și A. Robbe-Grillet, A. C. Gignoux afirmă că, de fapt, conceptualizarea intertextualității de la finele secolului al XX-lea suprapune teorii anterioare, căci interesul pentru interacțiunea textelor există de o perioadă mult mai îndelungată de timp. Cercetătoarea observă că operele antice, precum Iliada, Biblia sau Noul Testament mărturisesc deja existența intertextualității. [9, pp. 8-9]

Examinând genealogia conceptului de intertextualitate, e lesne de remarcat existența autorilor care sunt de părerea că piatra fundamentală în geneza conceptului de intertextualitate a fost pusă de fondatorul structuralismului F. de Saussure. Printre adepții acestei accepțiuni se număra și cercetătorul englez G. Allen, care afirmă că originile instituirii conceptului de intertextualitate pornesc de la noțiunea saussuriană de „semn diferențial”, care permite formarea unui lanț vast de relații posibile, de similitudine și diferență. În opinia lingvistului american, aceste criterii se aplică semnului literar, drept consecință autorii selectează linii de subiect,

imagini, aspecte ale personajelor, modalități de narațiune, chiar și expresii și propoziții, din textele literare anterioare și din tradiția literară în general. G. Allen ajunge la concluzia, bazată pe diferențialitatea semnului la F. de Saussure, că o operă literară se deplasează de la un container de semnificații la un spațiu unde generează un număr vast de relații potențiale. [3, p. 45]

Totodată, în *Intertextuality in theory and in practice*, cercetătorul conceptului de intertextualitate A. Haberer susține, la rândul său, că lucrările cu referire la intertextualitate au fost precedate de modernismul D. Jones și T. S. Eliot. Aceste scrieri au constituit trecerea de la modernism la postmodernism, numind intertextualitate „memorie a literaturii”. [10, p. 54]

Pornind de la formularea intertextualității de către J. Kristeva, analiștii francezi ai discursului vin cu noi definiții ale noțiunii de interdiscurs și prezintă elemente ale ordinii de discurs, precum genuri, discursuri și stiluri. M. Foucault este fondatorul teoriei „arheologiei cunoașterii” prin a cărei prismă discursul este înțeles drept „cofuncționarea unor reguli anonime, istorice, mereu determinate de timp și spațiu, care, într-un moment dat, într-un mediu social, economic, geografic și lingvistic, determină condițiile de interacțiune ale exprimării.” [8, p. 135-145] Cercetătorii francezi erau foarte preocupați de diferențierea tipurilor, formelor și genurilor de discurs. Având la bază ideile lui Foucault, reprezentanții școlii franceze de analiză a discursului introduc noțiunea de interdiscurs, care, după cum ne amintește M. Carпов, a fost creat după modelul celui de intertext. [6, p. 146]

O imagine foarte elocventă a orientărilor majore detectabile în perspectiva pragmatică a funcționării discursive este oferită de viziunile marilor specialiști în știința textului: J-M. Adam și P. Charaudeau. Astfel în viziunea lui J-M. Adam, apropierea dintre interdiscurs și intertext este prezența, sub orice formă, într-un anumit enunț, a unor enunțuri anterioare, păstrate în memoria unei formațiuni sociale. Deosebirea dintre aceste concepte constă în faptul că intertextul înglobează ecourile unuia sau ale mai multor texte, independent de genul lor, iar interdiscursul este constituit pe un ansamblu de discursuri de un anumit gen, aflate în interacțiune într-o situație dată. [1, p. 17-18] P. Charaudeau însă vede în interdiscurs interacțiunea dintre două sau mai multe discursuri, a căror configurare originară nu mai poate fi identificată, dar care favorizează o bogată activitate de producere de semnificații, pe când intertextul, în opinia cercetătorului, trimite la texte precis configurate, dar oarecum transformate. [7]

Conceptul de interdiscurs la fel a fost dezvoltat de școala filosofului francez M. Pecheux (școala analizei discursului automatizat), printre predecesorii căruia au fost F. De Saussure și E. Benveniste, M. Foucault (a definit discursul ca mecanism de producere a vorbirii) și M. Bahtin (cu teoria sa despre dialogism). Reprezentanții acestei școli consideră că în toate discursurile sunt prezente urme ale discursurilor precedente sau înconjurătoare, astfel subiectul discursului nu numai că nu este stăpânul discursului, dar este el însăși format din discurs și este intermediar al relațiilor complicate ale limbii și interdiscursului. Prin interdiscurs se înțelege mediul specific creat în jurul procesului discursiv, deci factorii care influențează din exterior forma și conținutul discursului, pe când intertextualitatea unește discursul cu ceea ce a fost deja spus sau deja auzit.

Este important de menționat că unii cercetători consideră că interdiscursivitatea operează la un alt nivel decât intertextualitatea, din motiv că se referă la constituirea textului prin combinarea mai multor niveluri de limbă, adică genuri, discursuri și stiluri. Prin urmare, pentru ei diferența dintre intertextualitate și interdiscursivitate constă în faptul că intertextualitatea este compusă din formele de suprafața ale textului, împrumutate din alte texte, pe când interdiscursivitatea implică sistemul limbii în totalitate, la care se face referință în text. Din acest punct de vedere, interdiscursivitatea se prezintă ca un fenomen mai complicat, căci se face referință la relațiile implicite între formațiunile discursive și nu doar la relațiile explicite între texte. [11, p.97]

Interdiscursivitatea este deopotrivă fundamentală pentru literatură, în măsura în care aceasta folosește codul lingvistic, definindu-se și instituindu-se ca act comunicativ de tip special. Aplicațiile analitice ale intertextualității ar trebui să păstreze și să fructifice energia dialogismului care stă la baza acestei teorii, pentru că, în ciuda postulării repetate a impersonalității creatoare (care ar putea conduce la suprapunerea acestui ideal peste noțiunea „morții autorului” susținută de Barthes), scriitorii moderniști includ în textul propriu alteritatea textuală cu conștiința că se angajează astfel și în relații interpersonale cu precursorii sau contemporanii.

Ajungem astfel la ideea că toate textele sunt intertextuale, în baza faptului că fiecare enunț este un element în lanțul comunicării și din motivul că fiecare text conține urme din texte precedente. Interdiscursivitatea, ca o modalitate specială a intertextualității, este raportată la sistemul complex al limbii implicate în text. După cum sugerează G. Allen, intertextualitatea (și în particular interdiscursivitatea) nu poate fi limitată în exclusivitate la studiile operelor literare sau, în general, la comunicarea scrisă. Suntem totalmente de acord cu această afirmație și confirmăm acest lucru prin prezenta investigație.

Referințe bibliografice:

1. ADAM J. M., *Intertextualité et interdiscours: filiations et contextualisation de concepts hétérogènes*, în Revue Tranel (Travaux neuchâtelois de linguistique) 44, 2006, pp. 3-26.
2. ADAM, Jean Michel. *Lingvistica textuală, Introducere în analiza textuală a discursurilor*. Traducere de Corina Ifimia. Iași: Institutul European, 2008, 406 p.
3. ALLEN G. *Intertextuality*. Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York, 2006, 238 p.
4. BAHTIN M. *Problemele poeziei lui Dostoevski*. – În românește de Recevschi S. București: Editura Univers:, 1970, 382 p.
5. BAKHTINE M., *Le marxisme et la philosophie du langage. Essais d'application de la méthode sociologique en linguistique*. Les éditions de Minuit, Paris, 1977, 233 p.
6. CARPOV M. *Interdiscursivitatea și retorica publicității*. In: Alexandra Gherasim, Nadejda Cara. *Teoria Textului. Antologie*. Chișinău: CEP USM, 2008, pp. 145-150.
7. CHARAUDEAU P., *La situation de communication comme lieu de conditionnement du surgissement interdiscursif*, În TRANEL n°44, Interdiscours et intertextualité dans les médias, Institut de linguistique de l'Université de Neuchâtel, Neuchâtel, 2006, pp. 28-38, [online] <http://www.patrick-charaudeau.com/La-situation-de-communication,166.html> (vizitat 30.11.2016).
8. FOUCAULT M. *Cuvintele și lucrurile. O arheologie a științelor umane*. Traducere de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu. București: Editura univers, 1996, 467 p.
9. GIGNOUX A-C., *Initiation à l'intertextualité*, Ellipses, Paris, 2005, 158 p.
10. HABERER A. *Intertextuality in theory and practice*. În: Literatura. Research Journal for Literary Scholarship, Lituania, 2007, vol. 49:5, pp. 54-67.
11. JIANGUO WU. *Understanding Interdiscursivity: A Pragmatic Model*. În Journal of Cambridge Studies, Vol. 6, No. 2-3, 2011, pp. 95-115.
12. KRISTEVA J. *Semiotike. Recherches pour une sémanalyse*. Editions du Seuil, 1969, 319 p.
13. TODOROV T., *Les catégories du récit littéraire*, în Communications, nr. 8/1996 pp. 125-151, [online] http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/comm_0588-8018_1966_num_8_1_1120 (vizitat 04.02.2013).